

Jan Gurba

Stanowisko kultury czas lejowatych w miejscowości Chruszczów Kolonia powiat puławski

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Nauki Filozoficzne i Humanistyczne 11, 33-42

1956

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z Katedry Archeologii Polski Wydziału Humanistycznego UMCS
Kierownik: doc. dr Aleksander Gardawski

Jan GURBA

**Stanowisko kultury czas lejuwatyh w miejscowości Chruszczów
Kolonia powiat puławski**

**Стойбище культуры воронкообразных сосудов
в местности Хрущов Колония Пулавского уезда**

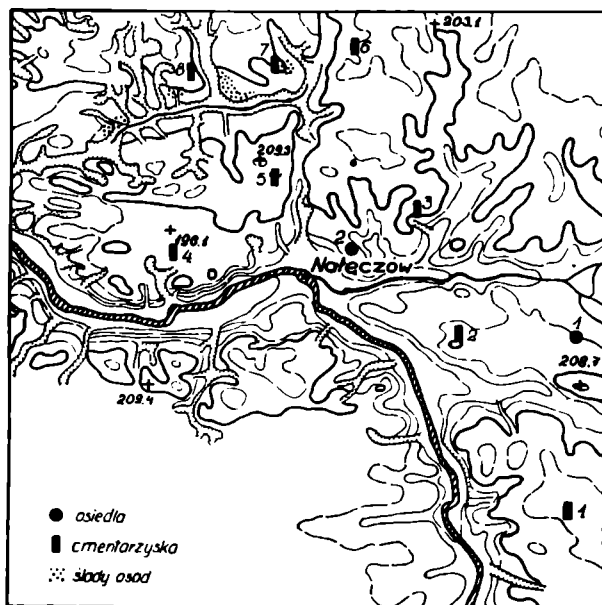
**Fundstätte der Trichterbecherkultur in der Ortschaft
Chruszczów Kolonia Kreis Puławy**

W r. 1956 przeprowadzono badania niszczonego cmentarzyska kultury czas lejuwatyh w miejscowości Chruszczów Kolonia, w pow. puławskim (ryc. 1)¹. Późną jesienią 1957 r. prowadzono tu dalsze prace, które stanowiły kontynuację wspomnianych badań (ryc. 2). Prócz autora niniejszego sprawozdania udział w nich wzięli mgr A. Czerepiński, W. Gurba i mgr A. Moskała jako pracownicy naukowo-techniczni oraz 6 pracowników fizycznych. Zbadano położony przeważnie na wschód od poznanego już cmentarzyska obszar 475 m², gdzie uprzednio stwierdzono stałe wycrywanie ceramiki. Ze względu na nie uprzątnięte wszędzie zbiory nie można było nawiązać bezpośrednio do przekopanych ćwiartek. Poza uzyskanymi licznymi występującymi zabytkami w warstwie ornej wyeksplorowano jedną dużą jamę oraz grób kultury czas lejuwatyh.

Jama 1 znajdowała się na obszarze ćwiartek 2, 3, 4, 9, 10, 11. Kształt w przybliżeniu owalny. Maksymalne rozmiary 870 × 390 cm. Największa głębokość 55 cm (ryc. 3). Ściany górą nachylone lekko na zewnątrz, dno prawie płaskie. Wypełniona była, poza nieco głębszą wschodnią częścią, jednorodną ciemną ziemią z licznymi rozproszonymi węgielkami drzewnymi. Wgłębienie wschodniej części z silniejszymi za-

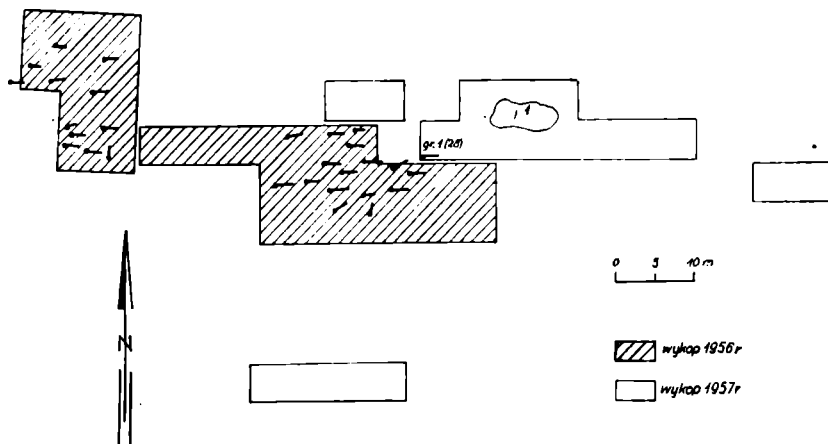
¹ J. Gurba: *Materiały do badań nad neolitem Małopolski*. „Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska”, sec. F. 1954 (druk.): 1957, vol. IX, s. 133—155.

ciemnieniami i nielicznymi bryłkami wypalanej gliny prawdopodobnie stanowi pozostałość krótkotrwałego ogniska. W zwięzającej się części

Ryc. 1. Neolityczne osadnictwo okolic Nałęczowa w pow. puławskim. Osiedla: 1 — Antopol, 2 — Nałęczów. Cmentarzyska: 1 — Bochońnica Kolonia, 2 — Bochońnica, 3 — Nałęczów, 4 — Chruszczów, 5 — Nałęczów Kolonia, 6 — Strzelce Kolonia, 8 — Drzewce Kolonia

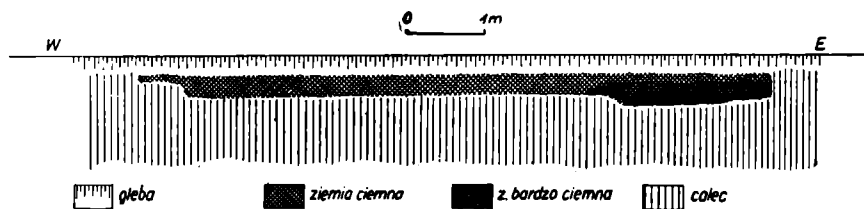
zachodniej widać jakby stopień ziemny. Materiał zabytkowy występował bez wyraźnych skupisk w całym wypełniku jamy. Wielkość i kształt

Ryc. 2. Chruszczów Kolonia, pow. Puławy. Plan wykopów 1956 i 1957 r.

jamy pozwalają przypuszczać, że była ona obiektem mieszkalnym typu półziemianki, wkopanym nieco w ziemię, z wejściem zapewne od strony zachodniej. Na ślad jakichkolwiek elementów konstrukcyjnych nie natrafiono. Na zachód od jamy 1 stwierdzono w jej przedłużeniu płytki rów głębokości ok. 20 cm wypełniony ciemną ziemią bez materiału za- bytkowego.

Ceramika z jamy obejmuje 2632 ułamków naczyń, w tym 1278 drobnych. Na podstawie zachowanych fragmentów szyjek wyróżniono około 80 naczyń. Niestety ze względu na to, że zachowały się one w postaci wielkiej ilości ułamków nie dających możliwości odtworzenia wyglądu naczyń, rekonstrukcję przeprowadzono na podstawie analogii do materiału ceramicznego z osad w Klementowicach², Gródku³, jak i licznych cmentarzysk tej kultury w pow. puławskim⁴.

Ryc. 3. Chruszczów Kolonia, pow. Puławy. Profil jamy 1

Czasze lejowate licznie reprezentowane, rozmaitej wielkości, mają przeważnie szyjkę nachyloną ku środkowi, w kilku tylko wypadkach szyjka naczynia jest wychylna na zewnątrz (ryc. 4). Większość egzemplarzy jest zdobiona tuż pod krawędzią na zewnętrznej stronie naczynia, przez ornament pojedynczego lub podwójnego paska utworzonego przy pomocy stempelka (ryc. 5) albo odcisków sznura, (ryc. 6) rzadziej ryty (ryc. 7).

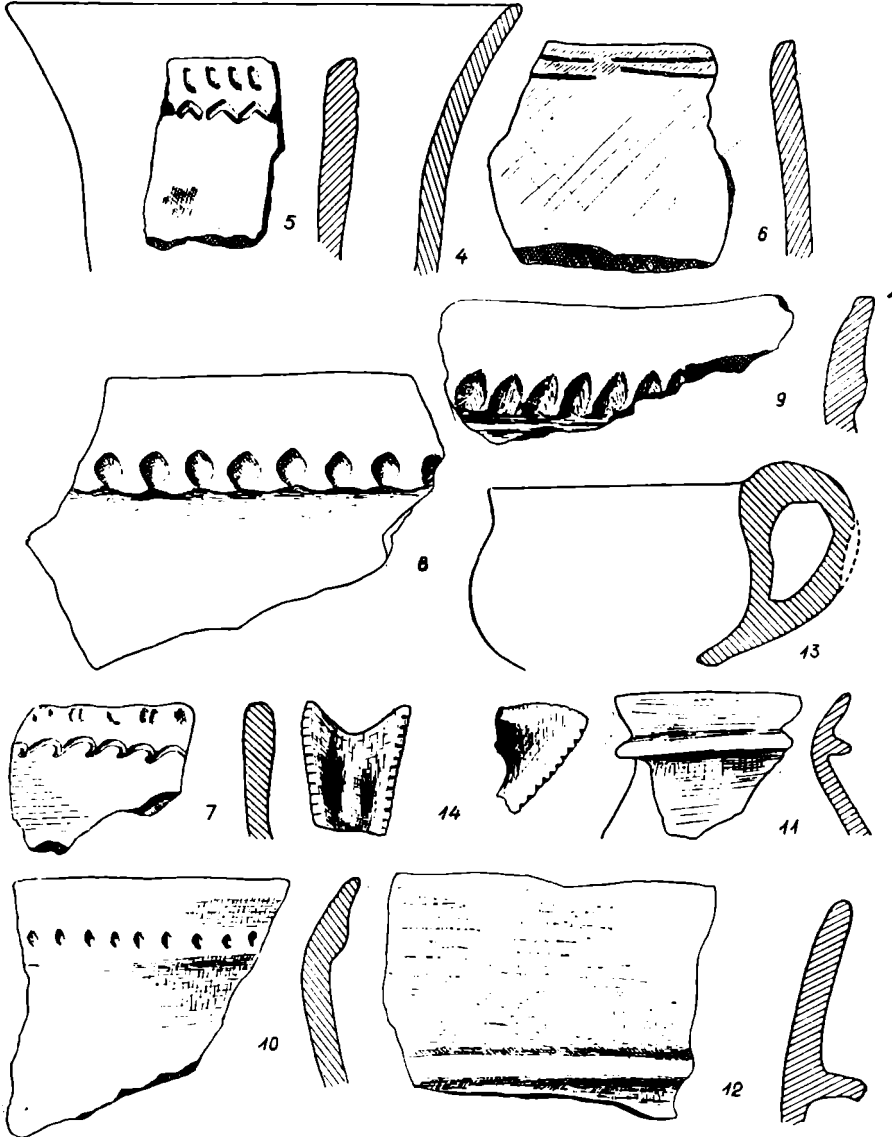
Częstym typem również rozmaitej wielkości są szeroko otworowe naczynia dwustożkowe lub workowate o zgrubiałej krawędzi tworzącej

² J. Kowalczyk: *Osada i cmentarzysko kultury pucharów lejowatych w miejscowości Klementowice, powiat Puławy*. „Materiały Starożytne”, 1957, t. II, s. 175—202.

³ Tenże: *Osada kultury pucharów lejowatych w miejsc. Gródek Nadbużny, pow. Hrubieszów, w świetle badań 1954 r.* „Wiadomości Archeologiczne”, 1956, t. XXIII, s. 23—48. — Tenże: *Badania osady kultury pucharów lejowatych w Gródku Nadbużnym, pow. Hrubieszów, przeprowadzone w 1955 r.* Tamże, 1957, t. XXIV, s. 37—52. — Tenże: *Sprawozdanie z badań osady kultury pucharów lejowatych w Gródku Nadbużnym, pow. Hrubieszów, w 1956 r.* Tamże, s. 300—306. T. Poklewski: *Osada kultury pucharów lejowatych w Gródku Nadbużnym, pow. Hrubieszów (Stanowisko 1 C)*. „Archeologia Polska”, 1958, t. II, z. 2, s. 287—328.

⁴ L. Gajewski: *Kultura czas lejowatych między Wisłą a Bugiem*. „Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska”, sec. F, 1949 (druk.) 1953, vol. IV, s. 194.

kołnierz, którego podstawa najczęściej zdobiona jest przez karbowanie palcami (ryc. 8, 9) lub jakimś narzędziem (ryc. 10). Do tego typu naczyń należą też egzemplarze, u których zgrubiała podstawa kołnierza przekształciła się w jedną lub dwie karbowane listwy plastyczne.

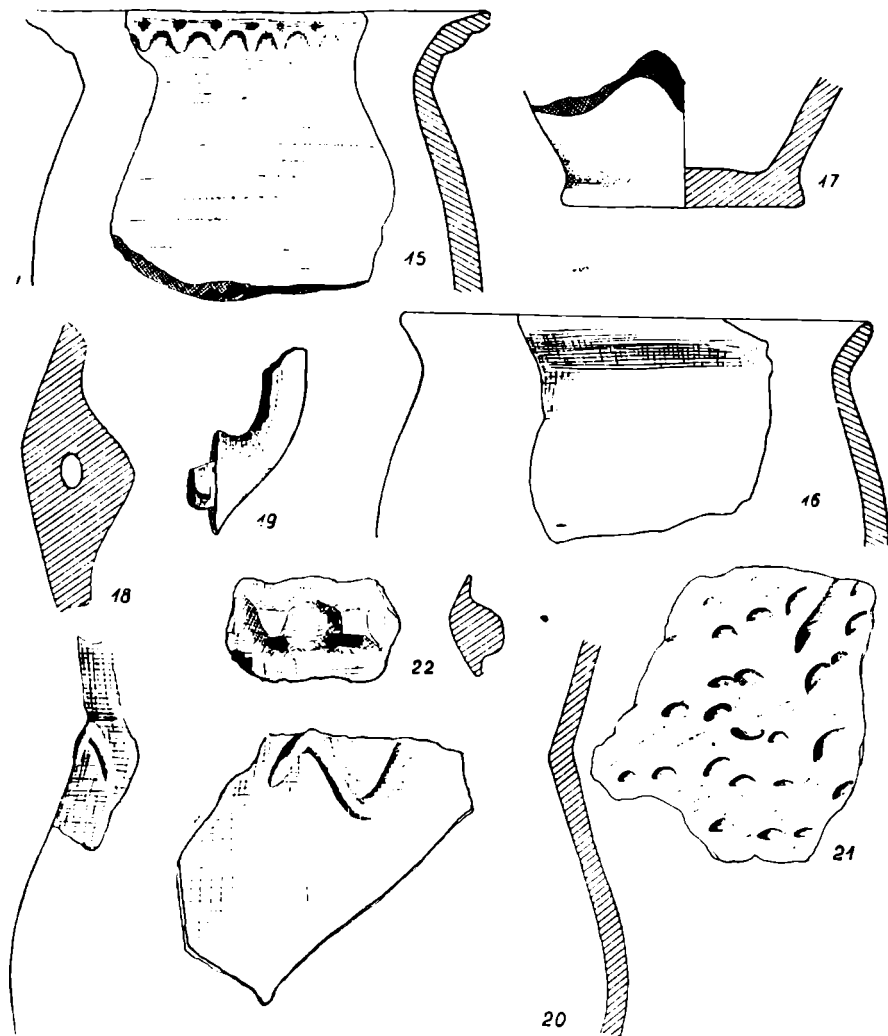

Ryc. 4—14. Chruszczow Kolonia, pow. Puławy. Fragmenty ceramiki z jamy I. 1/4 w. n.

Flasze z kryzą reprezentowane są przez trzy ułamki cienkościennych naczyń (ryc. 11). Do grupy tej należy zaliczyć również i fragment większego naczynia (ryc. 12).

Kubki reprezentowane są przez fragmenty trzech małych okazów o uszkach nieco wyniesionych ponad krawędź wylewu (ryc. 13). Jedno, z karbowanymi brzegami pochodzi z kubka z uchem typu *ansa lunata* (ryc. 14).

Ostatnią formą są fragmenty dwóch naczyń o gruszkowatym brzuscu i niskim wylewie wychylonym całkowicie na zewnątrz (ryc. 15, 16).

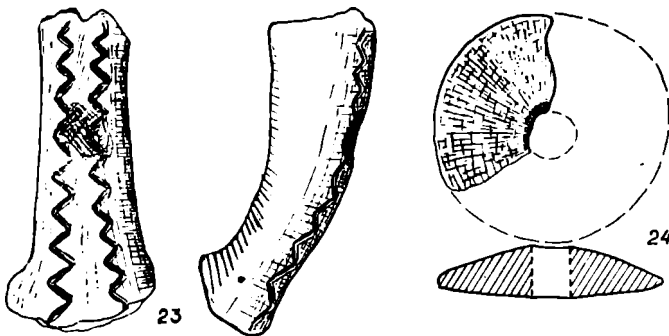

Ryc. 15—22. Chruszczów Kolonia pow. Puławy. Fragmenty ceramiki z jamy 1. 1/2 w. n.

Trudno jest powiązać zachowane dna z poszczególnymi formami naczyń. Większość den stanowią niskie nóżki, płaskie od spodu, silnie wyodrebnione (ryc. 17) lub przechodzące łagodnie w brzusiec. Ponadto zachowało się jedno wklęsłe dno z małego naczynia.

Ucha naczyń można podzielić na kolankowate, rozmaitej wielkości w większości umieszczone na przejściu szyi w brzusiec (ryc. 18), rzadziej na wydętości brzuszca, wymienione już *ansa lunata* i łukowate o różnej krzywiźnie i owalnym przekroju (ryc. 19). Te ostatnie umocowywano w gotowym otworze wykonanym w ścianie naczynia, który oblepiano z zewnątrz w celu uzyskania odpowiedniego kształtu.

Większość naczyń miała szyjki zdobione jak opisano wyżej. Bardzo rzadko spotykamy zdobienia brzuszca. Mamy tu do czynienia z ornamentem frędzlowym rytym lub plastycznym umieszczonym w górnej części brzuszca i plastycznym, umieszczonym tuż pod szyjką w postaci nalepionych listewek uformowanych jak zaokrąglona litera N (ryc. 20). Interesujące są także ułamki naczyń, których cały brzusiec pokryty był ornamentem dołków paznokciowych (ryc. 21). W jednym wypadku zachowała się skorupa z ornamentem plastycznych guzów (ryc. 22). Ucha mają zdobiony kabłąk cały lub w górnej części (ryc. 23).

Ryc. 23—24. Chruszczów Kolonia, pow. Puławy. Fragmenty ceramiki z jamy 1. $1/2$ w. n.

Poza ułamkami naczyń znaleziono fragment prześlaka (ryc. 24).

I n n e. A. Kamienny rozcieracz żarnowy o kształcie zaokrąglonego sześciangu, grubości ok. 6 cm. B. 7 drobnych kawałków kamieni pochodzenia północnego. C. Krzemienne narzędzia i ich ułamki oraz odpadki produkcyjne.

Rodzaj krzemienia	Narzędzia i ich ułamki	Odpadki produkcyjne	Razem
krzemionkowski	3	9	12
świeciechowski	8	40	48
inne	—	47	47

Z ciekawszych zabytków wymienić warto skrobacze wiórowe (ryc. 28) oraz fragmenty siekierek z krzemienia świciechowskiego i pozostałości rdzenia z surowca pasiastego. D. 30 drobnych fragmentów kości zwierzęcych, w tym kilka ułamków kości zwierząt dyluwialnych (mamut ?). E. 5 drobnych kawałków bursztynu.

Grób 1 (kolejny na cmentarzysku 28) znajdował się na południowy wschód od chaty w odległości ok. 8 m, tuż pod warstwą orną. W czasie orki zniszczono pokrywą grobową i naruszono szkielet tak, że obecnie po zdjęciu warstwy gleby stwierdzono jedynie szczątki kości długich i kilka kamieni z obudowy. Orientacja grobu wschód — zachód.

Na całej badanej przestrzeni, przy zdejmowaniu warstwy ornej natrafiano na materiał zabytkowy w postaci ułamków naczyń i odłupków krzemiennych. Materiał ten przedstawiał się następująco:

Nr ćwiartki	Warstwa	Ułamki naczyń		Odłupki z krzemienia			Ułamki kości
			w tym małe	świecie- chowski	krze- mion- kowski	inny	
1—2	I	120	94	2	—	3	—
3	I	41	13	3	1	1	—
4	I	21	13	—	—	—	—
6	I	6	4	—	—	—	—
7	I	4	2	—	—	—	—
9	I	154	98	12	—	7	1
13	I	19	9	—	—	—	—
14	I	41	20	2	—	—	—
16	I	1	—	—	—	—	—
17	I	4	2	—	—	—	—
18—19	I	111	48	8	—	8	—
18—19	II	70	32	—	1	2	—

Powyższe zestawienie liczbowe ma na celu przedstawienie „intensywności osadnictwa” na badanym stanowisku⁵.

Poza ceramiką kultury czas lejuwaty w warstwie ornej ćwiartki 1 znaleziono ułamek naczynia kultury trzcinieckiej.

Stanowisko w Chruszczowie Kolonii zostało zbadane jedynie fragmentarycznie. Ogranicza to w dużym stopniu możliwość uogólnień na podstawie odkrytych źródeł wykopaliskowych. Osiedle, którego śladem jest półziemianka nieco wkopana w ziemię⁶ oraz duża ilość ułamków cera-

⁵ J. Kowalczyk: *Badania...*, s. 37.

⁶ Podobną półziemiankę lecz z dwoma paleniskami stwierdzono w Lesie Stocim, L. Gajewski: *op. cit.*, s. 162—166.

miki spotykana w czasie badań w latach 1956 i 1957 we wschodnich częściach wykopu, było krótko zamieszkiwane. W jamie 1 nie stwierdzono śladów większego i trwałego paleniska. Prawdopodobnie mamy tu do czynienia z okresowym koczowiskiem, podobnym do zbadanego w Klementowicach⁷. Trudno jest powiązać cmentarzysko z osiedlem, choć warto wspomnieć, że tak w Chruszczowie Kolonii, jak Klementowicach i Lesie Stockim mamy do czynienia z występowaniem pochówków obok śladów jam mieszkalnych. Wydaje się rzeczą wątpliwą, by fakt ten był tylko dziełem przypadku. Ludność osiedla, poza wyrobem ceramiki stojącej, jak na większości stanowisk kultury czas lejewatych, na wysokim poziomie, zajmowała się tkactwem. Zarówno tkactwo, jak i lepienie naczyń wykonywały kobiety. Ornamenty w postaci karbowanych listew lub dołków paznokciowych na powierzchni całego naczynia świadczą, że wykonały je małe (o krótko obciętych paznokciach) palce. O spożywaniu ziaren zbóż świadczy znaleziony w chacie rozcieracz. Nie stwierdzono kości zwierząt, jedynie pojedyncze kości krowy znaleziono w zbadanym w r. 1956 grobie oznaczonym liczbą 23. Narzędzia krzemienne wykonywano na miejscu, w większości z szarego biało nakrapianego krzemienia świeciechowskiego. W obrębie jamy znaleziono ponadto drobne fragmenty bursztynu pochodzącego zapewne z ozdoby, które choć rzadkie ale znane są na tym terenie. Na cmentarzysku w Lesie Stockim (gr. II)⁸ znaleziono jeden paciur bursztynowy, podobny w Drzewcach Kolonii (gr. 7). Drobne fragmenty z jamy w Chruszczowie pochodzą raczej nie z paciorka, lecz jakiejś płytki bursztynowej. Znalezione tu także ułamki kości zwierzęcia dyluwalnego przyniesione były zapewne z odkrywek lessowych w dolinie Bystrej, gdzie czasem w spągu na nie się natrafia. Trudno określić do czego one służyły⁹.

Stanowisko w Chruszczowie Kolonii zaliczyć możemy do wyróżnionej przez T. Sulimirskiego¹⁰ grupy nałęczowskiej kultury czas lejewatych. Sugerowałbym jednak dla grupy tej, zajmującej obszar Wyżyny Lubelskiej, nazwę „lubelska”. Co do datowania stanowiska, to należałoby ze względu na częste występowanie ornamentu sznurowego na naczyniach datować je już na początek epoki brązu, z tym że było by ono mniej więcej współczesne osiedlu w Klementowicach, a młodsze od

⁷ J. Kowalczyk: *Osada i cmentarzysko...*, s. 199.

⁸ L. Gajewski: *op. cit.*, s. 135.

⁹ Warto na tym miejscu wspomnieć, że na osadzie w Krężnicy Jarej znaleziono przyniesioną tu, z co najmniej kilkukilometrowej odległości, skamielinę kredową.

¹⁰ T. Sulimirski: *Polska przedhistoryczna*. Cz. II, Londyn 1957—1959, s. 200—202.

Gródka¹¹, czy Krężnicy Jarej¹². Datowane na tej podstawie cmentarzysko mogłoby być nieco starsze od osady, jednakże ze względu na nadzwyczaj skromne, charakterystyczne wyposażenie zmarłych w dary grobowe dla tej kultury — nieliczne naczynia w grobach nie muszą być typowymi. Na sąsiednim cmentarzysku w Nałęczowie Kolonii spotykamy już naczynia ze sznurowym ornamentem.

W chwili obecnej nie można jeszcze stwierdzić, czy osadnictwo kultury czas lejowatych w zachodniej części Wyżyny Lubelskiej cechowało powstałe osadnictwo, czy jak to sugeruje J. Kowalczyk dla osiedla w Klementowicach, dookoła „macierzystej” stałej osady (typu Gródek) rozrzucone były, utrzymujące z nią ścisłą łączność sezonowe obozowiska. Ciekawe, że znane dotychczas na Płaskowzgórzu Nałęczowskim osady i innych, prawie współczesnych kultur (Antopol, Nałęczów, Łopatki — osadnictwo kultury malowanej) również noszą tymczasowy charakter. Nie możemy więc na razie mówić o dominacji którejś z kultur młodszego neolitu na tym obszarze.

Problem ten rozwiązać można będzie dopiero po podjęciu systematycznych badań w tej części Wyżyny Lubelskiej; przeprowadzane tu tylko co sezon prace ratownicze, ze względu na swój charakter, nie będą mogły dać na ten temat wyczerpującej odpowiedzi.

Р Е З Ю М Е

В 1957 г. в Хрущове Колонии Пулавского уезда* в дальнейшем производились исследования неолитического кладбища, во время которых подвергнуто научному изучению одну яму, а также гроб культуры воронкообразных сосудов. Яма, которая была остатком жилищного объекта типа полужемлянки, составляет след поселения этой культуры. Вероятно мы встречаемся здесь с временным кочевьем. Найденные предметы свидетельствуют, что население этого поселения занималось гончарным производством и ткачеством, а также выделкой кремнёвых орудий. Обнаруженная зернотёрка к жерновам свидетельствует о потреблении зёрен хлебных злаков. К более интересным памятникам старины, найденным в яме, относятся также обломки янтарного украшения. Исследованная яма находится в непосредственном соседстве с кладбищем, которое является наибольшим из исследо-

¹¹ J. Kowalczyk: *op. cit.*, s. 200. Tenże: *Sprawozdanie z badań...*, s. 304.

¹² S. Nosek: *Materialy neolityczne z Lubelszczyzny*. „Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowskiej”, ser. F, 1947, vol. II, s. 192—214.

* См. J. Gurba: Материалы к изучению неолита Малой Польши. „Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska” ser. F. 1954 (печ.) 1957, vol. IX. с. 133—155.

ванных до настоящего времени кладбищ этой культуры. На основании керамики и аналогии, проведенной с материалами культуры воронкообразных сосудов из Клементовиц и Грудека, стойбище можно отнести к самому началу бронзовой эпохи.

Описанные материалы следует включить в выделенную Т. Сулимирским (1957) наленчовскую группу культуры воронкообразных сосудов; они являются дальнейшим источником для её познания.

ZUSAMMENFASSUNG

Im J. 1957 wurden die Forschungsarbeiten auf dem neolithischen Gräberfeld in der Kolonie Chruszczów im Kreise Puławy¹ fortgesetzt. Im Verlauf der Arbeit wurde eine Grube und eine Grabstätte der Trichterbecherkultur erforscht. Die Grube, die ein Überbleibsel eines Wohnungsobjektes in der Art einer Halberdenwohnung ist, scheint die Spur einer Ansiedlung aus dieser Kulturzeit zu sein. Wahrscheinlich haben wir hier mit einer nomadischen Lagerstätte zu tun. Die ausgegrabenen Objekte zeugen dafür, dass die Ansiedlungsbewohner Töpfer und Weber waren und Feuersteinwerkzeuge herstellten. Der gefundene Handmühlstein beweist, dass die Ansiedler sich mit Getreidekörnern genährt haben. Zu den interessanteren Fundgegenständen in der Grube gehören auch Bruchstücke eines Bernsteinschmuckes. Die Grube befindet sich in der unmittelbaren Nachbarschaft mit der Grabstätte, die die grösste unter den bis jetzt erforschten aus dieser Kulturzeit ist. Auf Grund der Keramik und der durchgeführten Analogie mit den Fundgegenständen der Trichterbecherkultur aus Klementowice und Gródek kann man diese Fundstätte als eine aus dem Anfang der Bronzezeit stammende bezeichnen.

Die beschriebenen Fundgegenstände sind zu der von T. Sulimirski im J. 1957 mit besonderer Aufmerksamkeit behandelten Nałęczowgruppe der Trichterbecherkultur zu zählen und sind ein weiterer wertvoller Beitrag zu ihrer Erforschung.

¹ Vgl. J. Gurba: *Materiale zur Untersuchung über das Neolithikum in Kleinpolen*. „Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska” sec. F, 1954 (im Druck) 1957, vol. IX, s. 133—155.